

Materiały faktograficzne

Marcin Gorączko, gorgon@utp.edu.pl, Wydział Budownictwa, Architektury i Inżynierii Środowiska, Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy w Bydgoszczy

Michał Targowski, mt@umk.pl, Instytut Historii i Archiwistyki, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Raport z analizy potencjału turystyczno-kulturowego Chełmna i powiatu chełmińskiego

Abstrakt: Analiza potencjału turystyczno-kulturowego mikroregionu oparta została na metodzie opracowanej w tym celu i opublikowanej pierwotnie w monografii A. Mikos v. Rohrscheidt "Turystyka Kulturowa. Fenomen, potencjał, perspektywy", Gniezno, 2010. Uwzględnia ona potencjalne cele turystyki kulturowej w powiecie, pozostałą ofertę czasu wolnego oraz inne czynniki wpływające na turystykę kulturową, infrastrukturę turystyczną, w tym służącą spędzaniu czasu wolnego oraz komunikacyjną, noclegową i gastronomiczną. Waloryzację przeprowadzono w oparciu o metodę bonitacji punktowej z odpowiednio dobranymi kryteriami oceny, odpowiadającemu skali popularności danej grupy atrakcji i typu wypraw kulturowych.

I. Dane dotyczące przebiegu badania

Obszar badania: miasto Chełmno i powiat chełmiński

Lokalizacja: kujawsko-pomorskie

Zasięg: mikroregion

Metodologia: metoda oceny potencjału turystyczno-kulturowego mikroregionów zawarta w: Mikos von Rohrscheidt A., 2010, Turystyka kulturowa. Fenomen, potencjał, perspektywy (Wyd.2) Wyd. KulTour.pl, Poznań.

Kwerenda: źródłowa literatury i materiałów: luty-październik 2017

Zapytania waloryzacyjne w obiektach i wizje lokalne: luty-październik 2017,

Badania terenowe: maj-październik 2017,

Przeprowadzający badanie terenowe: Marcin Gorączko

Data wypełnienia formularza: listopad 2017

II. Formularz waloryzacyjny

Kategoria I: Potencjalne cele turystyki kulturowej

I.A: Zabytki:

I.A. a) Obiekty sakralne:

Historyczny zespół sakralny dużej wielkości Z (pierwsze dwa) (6)

Zespół klasztorny Sióstr Miłosierdzia w Chełmnie – dawny klasztor cysterek, następnie benedyktynek, obejmujący m.in. gotycki kościół śś. Jana Chrzciciela i Ewangelisty, tzw. wieżę Mestwina, prawdopodobnie dawna strażnica krzyżacka, dawną bramę Merseburską oraz przyklasztorny ogród (6)

Sanktuarium historyczne o znaczeniu krajowym lub regionalnym (diecezjalnym) (jedno pierwsze) (6)

Sanktuarium Matki Bożej Bolesnej w Chełmnie (6)

Sanktuarium Matki Bożej Śnieżnej w Lisewie(-)

Inna historyczna stale dostępna świątynia innych wyznań i religii (4)
Dawny zbór ewangelicki z 1829 r. w Kokocku (gm. Unisław, obecnie kościół rzymskokatolicki pw. Niepokalanego Serca NMP) (4)
Inna świątynia innych wyznań i religii Z (2)
Dawny kościół ewangelicki z poł. XIX wieku w Wielkich Łunawach, gm. Chełmno, obecnie kościół parafialny (2)
Inny obiekt sakralny o znacznych walorach architektonicznych (pierwsze trzy) (4)
Dawna fara, parafialny kościół Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Chełmnie z przeł. XIII/XIV w. (4)
Pofranciszkański kościół św. Jakuba i Mikołaja w Chełmnie z XIII-XIV w. (4)
Podominikański kościół św. ap. Piotra i Pawła w Chełmnie (XIII-XIV w.) (4)
Gotycki kościół pw. Świętego Ducha w Chełmnie (dawny kościół szpitalny) (-)
Gotycki kościół św. Marcina w Chełmnie (obecnie biblioteka szkolna) (-)
Barokowy kościół z XVIII w. w Starogrodzie, gm. Chełmno (-)
Gotycki kościół z XIII/XIV w. w Lisewie (-)
Gotycki kościół z XIII/XIV w. w Grzybnie, gm. Unisław (-)
Gotycki kościół z XIII w. w Unisławiu (-)
Gotycki kościół w Papowie Biskupim z XIII/XIV w (-)
Kościół z XIII w., odrestaurowany w stylu neogotyckim w Wielkim Czystym, gm. Stolno (-)
Gotycki kościół z XIII w. w Wabczu, gm. Stolno (-)
Gotycki kościół z XIII/XIV w. w Trzebczu Szlacheckim, gm. Kijewo Królewskie (-)

I.A. b) Zamki i pałace:

Ruina historycznego zamku/grodu/pałacu D (za pierwsze trzy***) (2)
Góra Zamkowa w Starogrodzie (gm. Chełmno) - relikty zamku krzyżackiego (2)
Góra Świętego Wawrzyńca we wsi Kaldus (gm. Chełmno) - wczesnośredniowieczny zespół osadniczy(2)
Ruiny zamku krzyżackiego w Lipienku (gm. Lisewo) z XIV w. (2)
Ruina historycznego zamku, pałacu, grodu niedostępna (za pierwsze trzy****) (1)
Ruiny zamku krzyżackiego w Papowie Biskupim z XIV w.(1)
Relikty zamku krzyżackiego w Unisławiu (1)
Relikty wczesnośredniowiecznego grodziska (tzw. Poganka) w Wabczu, gm. Stolno (1)

I.A. c) Inne zabytkowe obiekty architektoniczne i techniczne:

Średniowieczny cenny zespół urbanistyczny z rynkiem i ulicami, zachowany w znacznej części (za pierwsze trzy) (12)
Średniowieczny zespół urbanistyczny Chełmna (12)
Budynek o znacznych walorach architektonicznych ZD (pierwsze trzy**) (4)
Ratusz w Chełmnie - jeden z najcenniejszych zabytków renesansu w Polsce (4)
Budynek o znacznych walorach architektonicznych Z (pierwsze trzy****) (3)
Neogotycki pałac w Jeleńcu, gm. Papowo Biskupie (3)
Eklektyczny pałac w Bajerzu, gm. Kijewo Królewskie (3)
Późnoklasycystyczny pałac w Grubnie, gm. Stolno (3)
Dwór z końca XIX w. w Zegartowicach, gm. Papowo Biskupie (-)
Budynek, miejsce ważnych wydarzeń Z (pierwsze dwa*****)(1)
Budynek dawnej Akademii Chełmińskiej w Chełmnie (1)
Historyczne fortyfikacje miejskie zachowane z znacznej części ZD (4)
Średniowieczne mury miejskie Chełmna o długości ponad 2 km z bramami: Grudziądzką i Merseburską oraz basztami: Prochową, Panieńską i Dominikańską (4)

Pojedyncze zabytki związane z dziejami innych grup etnicznych ZD (za pierwsze dwa*) (4)
Dom urodzin niemieckiego polityka Kurta Schumachera, tablica pamiątkowa (4)
Dawny cmentarz mennonicki w Wielkich Łunawach, gm. Chełmno (4)
 Częściowo zniszczone lub niedostępne obiekty związane z innymi grupami etnicznymi (pierwsze dwa) (1)
Chaty osadników olęderskich m.in. w Dolnych Wymiarach i Nowejwsi Chełmińskiej (gm. Chełmno) (1)
Dawny cmentarz ewangelicki w Kokocku, gm. Unisław (1)
Dawny cmentarz ewangelicki w Kijewie Szlacheckim, gm. Kijewo Królewskie (-)
 Zabytek techniki/obiekt przemysłowy o znaczeniu krajowym ZD (pierwsze dwa*) (7)
Pręt chełmiński - średniowieczny wzorzec miary umieszczony na ścianie ratusza w Chełmnie (7)
 Zabytek techniki/obiekt przemysłowy o znaczeniu regionalnym ZD (do trzech***) (3)
Zespoły dworców i stacji kolejowych z przeł. XIX i XX w. w Chełmnie, Starogrodzie (gm. Chełmno), Bągardzie Brzozowie, Płutowie, Watorowie (gm. Kijewo Królewskie), Kornatowie (gm. Lisewo), Dubielnie, Firlusie, Wrocławkach (gm. Papowo Biskupie), Gorzuchowie, Stolnie (gm. Stolno), Raciniewie i Unisławiu (gm. Unisław) (3)
 Historyczna funkcjonująca sezonowo lub nieregularnie linia kolejowa lub żegluga (lub przystanki pośrednie linii stałej) (za pierwszy przystanek** 4)
Linia kolejowa na trasie Bydgoszcz-Chełmża (1895 r.), stacja Unisław (4)

I.A. d) Obiekty militarne:

Zespół forteczny o mniejszym znaczeniu lub zachowany w mniejszej części* ZD (4)
Twierdza Chełmno - zespół forteczny z lat 1901-1910 (4)

Dodatkowe punkty za obiekty dziedzictwa kulturowego:

Obiekt będący na polskiej liście Pomników Historii ZD (dodatkowo, jeśli nie znajduje się on na liście UNESCO) (15)
Stare Miasto w Chełmnie (15)

Dodatkowe punkty za wszystkie miejsca lub obiekty wpisanych powyżej klas:

Za stałych przewodników miejskich oprowadzających po obiektach lub przewodników obiektowych w j. polskim (za pierwsze pięć) (po 2 pkt)
Przewodnicy po Starym Mieście Chełmnie (m.in. ratusz, fara, kościół poddominikański, kościół pofranciszkański, fortyfikacje miejskie, klasztor i inne) (łącznie 10)
 Za minimum dwa języki obce w ofercie przewodników (w pierwszych pięciu obiektach) (1 pkt)
Stare Miasto Chełmno – przewodnicy w języku angielskim i niemieckim (1)
 Za możliwość zamówienia przewodnika obiektowego** (pierwsze pięć) (1 pkt)
brak
 Przewodniki elektroniczne po miejscu lub obiekcie (za pierwsze trzy) (1),
brak
 Mikroeventy dostępne na zamówienie grupowe podczas zwiedzania miejsca lub obiektu (za pierwsze 2) (po 1 pkt)
brak
 Własny materiał informacyjny w obiekcie, jak publikacje monograficzne, albumy (za pierwsze trzy obiekty) (1 pkt),
Kościół świętych Piotra i Pawła w Chełmnie (1)
Twierdza Chełmno (1)
Ratusz w Chełmnie (1)

Własny materiał informacyjny w obiekcie w językach obcych (przynajmniej dwóch) w pierwszych trzech obiektach (1 pkt)

brak

Za bardzo dobry (2) lub dobry (1) stan konserwacji i estetyki najważniejszych trzech obiektów (element uznaniowy) można doliczyć w sumie od 1 do 2 punktów dla całego regionu).

Bardzo dobry stan konserwacji i estetyki najważniejszych zabytków wchodzących w skład starówki chełmińskiej (2)

I.B. Miejsca historyczne lub znaczące:

I.B. a) Budowle historyczne i monumenty:

Monumenty (pomniki) o znaczeniu regionalnym (do trzech) (2)

Ławeczka Zakochanych w Chełmnie (2)

Klamry (gm. Chełmno), pomnik upamiętniający masowe egzekucje w Lesie Rybieniec w 1939 r. (2)

Pomnik prof. Ludwika Rydygiera w Chełmnie (2)

Pomniki lub obiekty małej architektury o znaczeniu lokalnym (do trzech****) (1)

Kamień wysokiej wody upamiętniający katastrofalną powódź z 1829 r. w Bieńkowie, gm. Chełmno (1)

Pomnik Ofiar Faszyzmu w Chełmnie (1)

Pomnik Żołnierzy Armii Radzieckiej w Chełmnie (1)

Miejsca historyczne o znaczeniu krajowym (do trzech) (4)

Chełmno - pierwsze (wraz z Toruniem) miasto lokowane na ziemiach polskich przez Krzyżaków na prawie chełmińskim w 1233 r., planowane jako stolica zakonu krzyżackiego i siedziba diecezji chełmińskiej (4)

Miejsca historyczne o znaczeniu regionalnym, (do trzech**) (2)

Chełmno, Starogród Chełmiński – związane z wybuchem tzw. wojny popiej w 1478 r. (2)

Klamry, gm. Chełmno – miejsce masowych egzekucji w 1939 r. (2)

Lisewo – miejsce zjazdów Towarzystwa Jaszczurczego i rycerstwa ziemi chełmińskiej w średniowieczu(2)

Lipienek – (zamek) – miejsce pojmania Mikołaja z Ryńska, założyciela antykrzyżackiego Towarzystwa Jaszczurczego (-)

Rejon Świecia i Chełmna, miejsce koncentracji wojsk krzyżackich przed Bitwą pod Grunwaldem (-)

Miejsca związane z akcją utworów literackich o krajowym znaczeniu (za pierwsze trzy) (2)
Brak

Miejsca związane z biografią osób o międzynarodowym znaczeniu (pierwsze trzy) (3)

Chełmno, miejsce urodzenia Kurta Schumachera, niemieckiego polityka (1895-1952), przywódcy SPD (3)

Chełmno, miejsce urodzenia gen. Heinza Guderiana (1888-1954), generała Wehrmachtu, teoretyka wojskowości (3)

Chełmno, kościół farny NMP, miejsce przechowywania relikwii św. Walentego, patrona zakochanych (3)

Miejsca związane z biografią osób o krajowym znaczeniu (do trzech) ZD (2)

Chełmno, np. Baszta Prochowa - miejsce związane z Bernardem Szumborskim (zm. 1470 w Chełmnie), morawskim rycerzem, dowódcą w służbie zakonu krzyżackiego w okresie wojny trzynastoletniej (2)

Miejsca związane z biografią osób o krajowym znaczeniu niedostępne lub częściowo zachowane (za pierwsze dwa*) (1)

Chełmno, miasto związane z biografią prof. Ludwika Rydygiera (1850-1920), światowej sławy chirurga (1)

Gorzuchowo (gm. Stolno) - miejsce zamieszkania gen Józefa Hallera (1)

Miejsca związane z biografią osób o regionalnym znaczeniu (pierwsze dwa) (1)

Chełmno - miejsce działalności Ignacego Danielewskiego (1829-1907), pisarza ludowego, wydawcy i drukarza (1)

Chełmno - miejsce działalności i śmierci Walentego Fiałka (1852-1932), drukarza, wydawcy i bibliofila (1)

Chełmno - miejsce urodzenia prof. Franciszka Pawła Raszei (1896-1942), lekarza, ortopedy, nauczyciela akademickiego (1)

Chełmno - miejsce urodzenia Leona Raszei (1901-1939), prawnika, działacza społeczno-politycznego, prezydenta Torunia (-)

Chełmno - miejsce urodzenia Juliusa M.P. Bachmanna (1844-1924), nadburmistrza Bydgoszczy (-)

Miejsca związane z biografią osób innej narodowości, ważnych w skali krajowej dla tych narodowości (za pierwsze dwa) (2)

brak

I.B. b) Cmentarze historyczne

Nekropolia zbiorowa znanych osobistości w skali regionu (do trzech) (2)

Cmentarz parafialny w Chełmnie - liczne groby zasłużonych chełmian (2)

Pojedyncze miejsce pochówku osobistości znanej w skali kraju (do trzech) (2)

Magdalena Mortęska (1554-1631), benedyktynka - Krypta w klasztorze w Chełmnie - (2)

Pojedyncze miejsce pochówku osobistości znanej w skali regionu (do trzech) (1)

Stanisław Kujot (1845-1914), duchowny, teolog, historyk - cmentarz parafialny w Grzybnie, gm. Unisław (1)

Heidenryk – (zm. 1263), pierwszy biskup chełmiński – kościół dominikański w Chełmnie (1)

Wojciech Leski (1702-1758), biskup chełmiński, fundator kościoła w Starogrodzie – kościół w Starogrodzie (1)

I.B. c) Budowle współczesne

Budowle współczesne o bardzo wysokiej wartości architektonicznej D (do dwóch) – (5)

brak

Budowle współczesne o wysokiej wartości architektonicznej (do trzech**) (1)

brak

I.C) Pojedyncze dzieła sztuki:

Pojedyncze obiekty sztuki historycznej o znaczeniu międzynarodowym (10)

brak

Pojedyncze obiekty sztuki o znaczeniu krajowym (do trzech) (5)

Monumentalna gotycka rzeźba Chrystusa zdjętego z Krzyża w kościele św. Janów w Chełmnie (5)

Barokowy relikwiarz św. Walentego z XVII w. w kościele NMP w Chełmnie (5)

Pojedyncze obiekty sztuki o znaczeniu regionalnym (do trzech*) (3)

Organy renesansowe z pocz. XVII w. w kościele św. Janów w Chełmnie (3)

Meluzyna – higrometr w formie głowy jelenia z XVII w. w kościele NMP w Chełmnie (3)

Obraz Matki Bożej Chełmińskiej i jego ołtarz z XVII w. z kolekcją srebrnych płyt wotywnych w kościele NMP w Chełmnie (3)

Obiekty, instalacje lub zespoły sztuki współczesnej o znaczeniu krajowym (do trzech*) (5)
brak

Obiekty, instalacje lub zespoły sztuki współczesnej o znaczeniu regionalnym (do trzech**) (2)
brak

I.D. Muzea i wystawy (w tym skanseny, galerie, muzea techniki)

Muzea o znaczeniu krajowym (do trzech) (8)

brak

Muzea o znaczeniu regionalnym (do trzech) (5)

Muzeum Ziemi Chełmińskiej w Chełmnie (warunkowo) - ekspozycje w Ratuszu i w Baszcie Prochowej (5)

Muzea o znaczeniu lokalnym (do trzech****) (2)

brak

Muzea typu skansenowskiego duże o przynajmniej regionalnym zasięgu (10)

brak

Inne muzea typu skansenowskiego (za pierwsze dwa) (6)

brak

Zorganizowane w ostatnim roku wystawy czasowe o zasięgu krajowym (w sumie za pierwsze trzy) (4)

brak

Zorganizowane w ostatnim roku wystawy czasowe o zasięgu regionalnym* (w sumie za pierwsze trzy) (2)

Muzeum Ziemi Chełmińskiej w Chełmnie (2)

Organizacja Nocy Muzeów w regionie na mniejszą skalę* (3-9 placówek) (2)

brak

Lokalne izby pamięci, ogólnodostępne prywatne kolekcje pamiątek (do trzech****) (1)

Unisławskie Muzeum Barwy i Broni (w organizacji) (1)

Samodzielne prezentacje multimedialne (pierwsze dwie) (4)

Park Miniatur Zamków Krzyżackich w Chełmnie (4)

Przy wszystkich uwzględnionych powyżej muzeach i ekspozycjach **dodatkowe** punkty za:

Ekspozycje i prezentacje multimedialne (do dwóch) (2)

Brak

Wersje obcojęzyczne ekspozycji i prezentacji multimedialnych (do dwóch) (za każdą 1)

brak

Ekspozycje i prezentacje albo samodzielne placówki muzealne związane tematycznie z innymi grupami narodowymi lub etnicznymi, dziejami innych państw lub narodów (za pierwsze dwie z objaśnieniami w innym języku) (3)

brak

Przewodnicy obiektowi stali (2)

brak

Przewodnicy obcojęzyczni obiektowi stali za każdy język do trzech (1)

brak

Przewodnicy obiektowi na wcześniejsze zamówienie** (1)

Muzeum Ziemi Chełmińskiej w Chełmnie (1)

Mikroeventy dostępne na zamówienie grupowe podczas zwiedzania muzeum (za pierwsze 2) (po 1 pkt)

brak

Własny materiał informacyjny, wydany nie dawniej niż przed 5 laty (1)

brak

Wersje obcojęzyczne własnego materiału informacyjnego (min.dwie wersje) (1)

brak

Sklep muzealny otwarty w godzinach pracy muzeum (1)

Muzeum Ziemi Chełmińskiej w Chełmnie (1)

Przy muzeach **regionalnych i lokalnych** punkty dodatkowe za:

Stałe godziny otwarcia (1)

Muzeum Ziemi Chełmińskiej w Chełmnie (1)

Każdą wystawę tematyczną stałą powyżej czterech (do dwóch w sumie) (1)

Muzeum Ziemi Chełmińskiej w Chełmnie (wystawy: historyczna, biograficzna, etnograficzna i sztuki) (-)

Własny materiał informacyjny, opracowania mniejsze (broszury, foldery) (1)

Muzeum Ziemi Chełmińskiej w Chełmnie (1)

I.E. Eventy kulturowe:

Regularne eventy kultury wysokiej o znaczeniu międzynarodowym (7)

brak

Regularne eventy kultury wysokiej o znaczeniu krajowym (do dwóch) (6)

brak

Regularne eventy kultury wysokiej o znaczeniu regionalnym (do dwóch) (4)

Letni Festiwal "Muzyka w zabytkach Chełmna" (lipiec-wrzesień) (4)

Chełmińskie Wieczory Organowe (maj-sierpień) (4)

Regularne eventy kultury masowej o znaczeniu międzynarodowym (7)

brak

Regularne eventy kultury masowej o znaczeniu krajowym (do trzech) (6)

brak

Regularne eventy kultury masowej o znaczeniu regionalnym (do trzech) (4)

Walentynki Chełmińskie - Obchody Dnia Świętego Walentego (Chełmno, luty)(4)

Jarmark Jaszczurczy w Chełmnie (lipiec) (4)

Perspektywy – 9 Hills Festival w Chełmnie (teatr - performance, lipiec) (4)

Biesiada Królewska w Kiełpiu, gm. Kijewo Królewskie (festyn kulinarny, połowa września) (-)

Festiwal Piosenki Harcerskiej i Turystycznej „Scout & Tourist Song Festival”

w Chełmnie (kwiecień)(-)

Święto Kapusty w Brukach Unisławskich (wrzesień) (-)

Regularne inscenizacje historyczne lub militarne o znaczeniu krajowym (do dwóch) (6)

brak

Regularne inscenizacje historyczne lub militarne o znaczeniu regionalnym (do dwóch) (4)

Turniej Rycerski Bractw Zaprzyjaźnionych o Złotą Jaszczurkę w Chełmnie (4)

Święto Twierdzy Chełmno (Fort II w Dorposzu Szlacheckim)(4)

Złot Militarny Chełmno - Grubno (w 2017 V edycja) (-)

Rzadsze eventy kultury wysokiej lub masowej o znaczeniu międzynarodowym (jeden)(4)

brak

Regularne działanie na terenie regionu grup inscenizacji historycznej (za pierwsze dwie) (5)

Zastęp Rycerski z Chełmna (5)

Chorągiew Ziemi Chełmińskiej (5)

Dodatkowy punkt przyznaje się za każdy dzień trwania danego eventu kultury masowej ponad 4 dni, (jednak nie więcej niż 3 punkty w sumie)

Walentynki Chełmińskie - Obchody Dnia Świętego Walentego (Chełmno, 10-14 luty)(1)

I.F. Funkcjonujące zakłady przemysłowe z ofertą turystyczną (do dwóch) (2)

brak

I.G. Kulturowo znacząca oferta przyrodnicza:

Park Krajobrazowy na terenie regionu (do trzech) (2)

Chelmiński Park Krajobrazowy zarządzany w ramach Zespołu Parków Krajobrazowych Chelmińskiego i Nadwiślańskiego z pięcioma rezerwatami (leśnymi: Łęgi na Ostrowiu Panieńskim i Ostrów Panieński, florystycznym Góra św. Wawrzyńca i stepowym Zbocza Plutowskie) (2)

Ogród przy rezydencji, park kultywowany (za pierwsze dwa obiekty) (2)

*Park przy pałacu w Grubnie, gm. Stolno, ok. 11,5 ha z licznymi okazami pomnikowymi (2)**Park przy dworze w Trzebczu Szlacheckim, gm. Kijewo Królewskie, ok. 3,5 ha (2)*

Park miejski duży kultywowany (pow. od 4 ha) z obiektami sztuki (za pierwsze dwa) (2)

Park Miejski "Nowe Planty" w Chełmnie, ok. 6 ha (2)

Park miejski duży, kultywowany, bez obiektów sztuki* (za pierwsze dwa) (1)

Park XXX-lecia PRL w Chełmnie (1)

Park miejski mniejszy (powierzchnia od 1-4 ha) z obiektami sztuki** (za pierwszy) (1)

*Park Miejski "Stare Planty" w Chełmnie (1)***I.H. Szlaki kulturowe:**

Materialne lub realne szlaki turystyczne w regionie (własne) (za pierwsze trzy) (3)

Szlak pieszy "Zamków i miejsc martyrologii" (40 km, czerwony) (3)

Materialne lub realne szlaki lub trasy w poszczególnych miejscowościach regionu (za pierwsze trzy) (3)

*Szlak pieszy "Starego Chełmna" (16 km, zielony) (3)**Szlak pieszy "Historii Unisławia" (2 km, czarny)(3)**Szlak pieszy "Pamięci września 1939 r." (2 km, czarny - Plutowo i Zbocza Plutowskie)(3)**Szlak pieszy "Ofiar 1939 r." (3 km, Małe Czyste i Dorposz Szlachecki) (-)*

Wirtualne szlaki turystyczne, przebiegające przez teren regionu (za pierwsze trzy) (2)

*Europejski Szlak Gotyku Ceglanego (2)**Szlak Kopernikowski (2)**Szlak Tradycji i Smaku (2)**Szlak Twierdzy Chełmno (-)*

Wirtualne trasy tematyczne w miejscowościach regionu (za pierwsze trzy) (1)

*Trasa "Serce miasta zakochanych" w Chełmnie (1)***Kategoria II: Elementy obsługi turystycznej:****II.A. Informacja turystyczna:**

Informacja turystyczna na miejscu, regularnie czynna (2)

Chełmińska Informacja Turystyczna (2)

Informacja w językach obcych, (za każdy język do trzech) (1)

Chełmińska Informacja Turystyczna – jęz. angielski, jęz. niemiecki (2)

Przewodnicy miejscy lub terenowi na zamówienie (3)

Chełmińska Informacja Turystyczna (3)

Przewodnicy miejscy lub terenowi, (za każdy język do czterech) (1)

Chełmińska Informacja Turystyczna, język angielski, język niemiecki (2)

Aktualny własny materiał informacyjny wysokiej jakości na temat regionu lub jego miejscowości (ogólnie) (2)

Chełmno (2)

Wersje obcojęzyczne materiału informacyjnego wysokiej jakości (każdy język do trzech) (1)

Chełmno - the City of Lovers travel guide (1)

Pozostały* aktualny materiał informacyjny: (1)

Chełmińska Informacja Turystyczna (1)

Wersje obcojęzyczne pozostałego materiału informacyjnego* (od dwóch języków) (1)

Chełmno. Die Stadt der Verliebten. Stadtfuhrer (1)

II.B. Infrastruktura turystyczna:

Hotele 5,4,3,2,1-gwiazdkowe, hostele, schroniska, kwatery zorganizowane – (za pierwsze dwa obiekty każdej kategorii) (2)

*Hotel „Karczma Chełmińska” *** w Chełmnie* (2)

*Hotel „Centralny” ** w Chełmnie* (2)

Pensjonat „Stary Spichrz” w Chełmnie (2)

"Apartamenty Chełmno" w Chełmnie (2)

"Apartamenty Chełmińskie" w Chełmnie (2)

Dom Gościnny „Pod Górą” (2)

HOTELik w Chełmnie (2)

Ośrodek Wypoczynkowy w MCWM w Chełmnie (2)

Hostel „Melisa” w Chełmnie (2)

Kemping przy MCWM w Chełmnie (2)

12 gospodarstw agroturystycznych (4)

Istniejąca oferta pakietowa hoteli z usługami turystycznymi (za pierwsze dwie oferty w różnych klasach) (1)

Brak

Restauracje z autentyczną kuchnią regionalną, (za pierwszy obiekt) (3)

Brak

Restauracje z autentyczną krajową kuchnią tradycyjną (za pierwszy inny obiekt) (2)

"Karczma Chełmińska" w Chełmnie (2)

Inne restauracje (za pierwszy obiekt) (1)

Restauracja "Spichlerz" w Chełmnie (1)

Dodatkowe punkty za historyczne wnętrza restauracji (za pierwsze dwa obiekty) (1)

Restauracja „Stary Spichrz” w Chełmnie (1)

Dodatkowe punkty za ofertę kulturową w restauracji (za pierwsze dwa obiekty) (1)

brak

Dodatkowe punkty za restauracje otwarte po godzinie 22 (za pierwszą) (1)

brak

Dodatkowe punkty za restauracje otwarte po godzinie 24 (za pierwszą) (1)

brak

Bistra, bary (za pierwszy obiekt) (1)

Pizzeria „Mammarosa” w Chełmnie (1)

Możliwość wynajęcia na miejscu autokaru, minibusa, samochodu (za pierwsze dwie oferty) (2)

brak

II.C. Infrastruktura komunikacyjna:

Lotnisko z połączeniami międzynarodowymi w odległości mniej niż 50 km od centrum regionu (1 godzina na dotarcie) (4)

Port Lotniczy Bydgoszcz SA (około 50 km, około 45 min na dojazd) (4)

Inny* dworzec kolejowy na miejscu (za pierwszy) (2)

Stacja Unisław Pomorski na linii nr 209 Bydgoszcz-Chełmża (2)

Dworzec autobusowy na miejscu (za pierwszy) (2)

Dworzec autobusowy w Chełmnie (2)

Czynna przystań* pasażerska morska lub rzeczna (za pierwszą) (1)

brak

Autostrada lub droga szybkiego ruchu w odległości mniej niż 20 km (za pierwsze dwie) (4)

Autostrada A1 (4)

Droga ekspresowa lub droga główna krajowa w odległości mniej niż 10 km (za pierwsze dwie) (2)

Droga Ekspresowa S-5(2)

DK nr 91 Gdańsk-Zwadowo (2)

Obecność komunikacji miejskiej, gminnej, regionalnej (2)

Przedsiębiorstwo Esius ze Świecia (2)

Kursy nocne komunikacji miejskiej, gminnej, regionalnej (1)

brak

Całodobowa oferta taxi na miejscu (1)

Chełmno, Plac Wolności postój takówek (1)

Stała oferta powozów, bryczek i inna retro (za pierwszą ofertę) (3)

brak

Oferta powozów, bryczek i inna retro na zamówienie (za pierwszą ofertę) (1)

PPUH "Górka" Chełmno (1)

II.D. Promocja turystyczna:

Samodzielny udział regionu lub wchodzących w jego skład miejscowości, gmin lub obiektów w światowych prestiżowych targach turystycznych (za każde stoisko w ostatnim roku do trzech) (3)

brak

Samodzielny udział regionu lub innych podmiotów (jak wyżej) w krajowych targach turystycznych* (za każde stoisko do trzech) (2)

brak

Wydawanie regularnych publikacji o charakterze promocyjnym (za pierwsze 2 w ostatnim roku) (1)

brak

Zorganizowanie podróży/wizyty medialnej w ostatnich 2 latach (2)

2016, spotkanie koordynatorów wymian międzynarodowych miast partnerskich z Chełmna (2)

Zorganizowanie konferencji naukowej lub popularyzacyjnej związanej z turystyką w ciągu ostatniego roku (1)

brak

Kategoria III: Pozostała oferta czasu wolnego:

III.A. Instytucje Kultury

Teatr stały (za pierwszy obiekt) (3)

brak

Filharmonia na miejscu (3)

brak

Stała oferta koncertów muzycznych* (za pierwszą ofertę) (2)

brak

Teatr muzyczny (operetka, rewia lub musical) na miejscu (za pierwszą ofertę) (2)

brak

Kino stałe (za pierwszy obiekt) (2)

brak

III.B. Atrakcje krajobrazowe:

Jeziora (zdadne do kąpieli, dostępne) ze szlakami pieszymi/rowerowymi (pierwszy akwen) (2)

Jezioro Starogrodzkie (gm.Chełmno) (2)

Pomniki przyrody (za pierwsze dwa) (1)

Aleja lipowa wzdłuż drogi Unisław – Gołoty (1)

Pomnikowe okazy dębów, wiązów i klonów na Ostrowiu Panieńskim (1)

Wieże widokowe stale dostępne (za pierwsze dwie) (1)

Taras widokowy na wieży kościoła farnego oraz wieże widokowe w danych basztach murów miejskich w Chełmnie (1)

Bardzo liczne punkty widokowe na dolinę dolnej Wisły w tym wieża widokowa w Borównie (1)

Możliwość zamówienia lotu turystycznego nad regionem lub miejscowością (za pierwszą) (3)

"Adriana Aviation" Lotnisko Watorowo (gm.Kijewo Królewskie) (3)

III.C. Oferta sportowa, edukacyjna i rekreacyjna:

Baseny kryte ogólnodostępne – (za pierwszy obiekt) (2)

Basen Wodnik w Chełmnie (2)

Plaże morskie ogólnodostępne, plaże jeziorne, rzeczne – (za pierwszy obiekt) (2)

Plaża nad Jeziorem Starogrodzkim (gm. Chełmno)(2)

Stała oferta kursów językowych ogólnodostępnych (za pierwszą ofertę) (2)

Chełmno - Centrum Językowe Skills (2)

Stale centra sportowe z ofertą ogólnodostępną (za pierwszy obiekt) (2)

Hala sportowa "Pilawa" w Chełmnie (tenis stołowy), Tor Motocrossowy w Chełmnie, Boisko Piłkarskie "Sahara" w Chełmnie (2)

Stadiony sportowe (za pierwszy obiekt) (1)

Stadion miejski - ul. Park Słowackiego, Chełmno (1)

Szkoły i szkolenia sportowe ogólnodostępne (jeździeckie, lotnicze, inne) (pierwsze dwa) (1)

Stacja narciarska w Raciniewie, gm. Unisław (1)

Ośrodek Szkolenia Lotniczego Adriana Aviation w Watorowie, gm. Kijewo Królewskie (1)

Ośrodek Szkoleń Strzeleckich. Fort VII Rybieniec (-)

Kategoria IV: Inne czynniki wspierające turystykę kulturową:**IV. A. Instytucje w regionie:**

Obecność uniwersytetu w regionie (za pierwszy) (4)

brak

Obecność innej uczelni wyższej w regionie (za pierwsze dwie) (2)

brak

Obecność siedziby władz wojewódzkich (2)

brak

IV.B. Oferta turystyki zdrowotnej w regionie:

Sanatoria i ogólnodostępne ośrodki rehabilitacji (punkty za pierwsze dwa obiekty)(2)

brak

IV.C. Oferta turystyki biznesowej w regionie:

Obecność krajowych central wielkich firm w regionie (za pierwsze trzy) (2)

brak

IV.D. Oferta shoppingu w regionie:

Deptak handlowy (za pierwszy) (2)

ul.Grudziądzka w Chełmnie (2)

IV.E. Zagraniczne Partnerstwa Miast i Regionów:

Istnienie zagranicznych związków partnerskich regionu lub jego miejscowości (pierwsze cztery) (1)

Miasta partnerskie Chełmna: Hann. Münden (Niemcy), Letovice (Czechy), Kaniv(Ukraina), Falkirk (Szkocja)(4)

Podsumowanie:

kategoria I: 264

kategoria II: 65

kategoria III: 20

kategoria IV: 6

Łącznie: 355

Tabela 1. Zestawienie punktacji dla Chełmna i powiatu chełmińskiego w zakresie turystyki kulturowej

Kategoria	Podkategoria	Liczba uzyskanych punktów	Maksymalna liczba punktów
I. Potencjalne cele turystyki kulturowej	I.A Zabytki	108+16	473
	I.A. a) Obiekty sakralne	30	122
	I.A. b) Zamki i pałace	9	108
	I.A. c) Inne zabytkowe obiekty architektoniczne i techniczne	50	140
	I.A. d) Obiekty militarne	4	18
	I.B. Miejsca historyczne lub znaczące	37	168
	I.B. a) Budowle historyczne i monumenty	31	102
	I.B. b) Cmentarze historyczne	7	56
	I.B. c) Budowle współczesne	0	10
	I.C. Pojedyncze dzieła sztuki	19	72
	I.D. Muzea i wystawy	12+4	205
	I.E. Eventy kulturowe	38+1	150
	I.F. Zakłady przemysłowe z ofertą turystyczną	0	16
	I.G. Kulturowo znacząca oferta przyrodnicza	10	53
	I.H. Szlaki kulturowe	19	106
	<i>RAZEM za kategorię I</i>	264	1243
II. Elementy obsługi turystycznej	II.A. Informacja turystyczna	14	17
	II.B. Infrastruktura turystyczna	29	51
	II.C. Infrastruktura komunikacyjna	20	32
	II.D. Promocja turystyczna	2	20
	<i>RAZEM za kategorię II</i>	65	120
III. Pozostała oferta czasu wolnego	III.A. Instytucje Kultury	0	12
	III.B. Atrakcje krajobrazowe	9	14
	III.C. Oferta sportowa, edukacyjna i rekreacyjna	11	13
	<i>RAZEM za kategorię III</i>	20	39
IV. Inne czynniki wspierające turystykę kulturową	IV.A. Instytucje w regionie	0	15
	IV.B. Oferta turystyki zdrowotnej	0	16
	IV.C. Oferta turystyki biznesowej	0	11
	IV.D. Oferta shoppingu	2	11
	IV.E. Zagraniczne Partnerstwa Miast i Regionów	4	4
	<i>RAZEM za kategorię IV</i>	6	57
SUMA (WSZYSTKIE KATEGORIE)		355	1453

III. Ocena regionu z punktu widzenia turystyki kulturowej

Wydawać by się mogło, że analizowany mikroregion posiada wszelkie warunki do tego aby zaliczać się do najważniejszych w województwie kujawsko-pomorskim destynacji kulturowo-turystycznych, o zdecydowanie ponadregionalnym zasięgu oddziaływania. W przypadku Chełmna mamy przecież do czynienia z jednym z najstarszych miast na ziemiach polskich, typowanym na stolicę państwa krzyżackiego, utworzonym (wraz z Toruniem) na prawie chełmińskim, a więc na podstawie dokumentu lokacyjnego, który stał się podstawą do założenia ponad 200 kolejnych miast na Pomorzu, Mazowszu, Warmii, Podlasiu i w Prusach, w tym takich jak Warszawa, Gdańsk, Królewiec, Olsztyn, Płock, Grudziądz czy Łomża. Co więcej, Chełmno zachowało do dziś niemal w pełni trzynastowieczny wielkomiejski układ urbanistyczny, świadczący o jego świetności w tych czasach, oparty na siatce prostopadłe przecinających się ulic, które stanowią klasyczny szachownicowy plan średniowiecznego miasta, z centralnie usytuowanym rynkiem, największym zresztą w Polsce północnej. Na obszarze około 33 ha jaki zajmuje chełmińska starówka, opasana niemal kompletnie zachowanymi murami miejskimi z XIV w., znajduje się około 200 budowli wpisanych do rejestru zabytków, na czele z monumentalnymi gotyckimi kościołami: farnym, pofranciszkańskim, poddominikańskim i św. Janów. Z tego też względu w 2005 r. Stare Miasto w Chełmnie zostało uznane za jeden z 28 Pomników Historii w Polsce, zaś w 2015 r. zostało zaliczone do polskiego Kanonu Miejsc Historycznych, jako jedyne poza Toruniem miasto w województwie kujawsko-pomorskim. Pod względem walorów kulturowych tereny wiejskie mikroregionu nie ustępują znacznie miastu a rozpatrując je w kategoriach różnorodności nawet je przewyższają. Występują tu liczne gotyckie kościoły wiejskie, pozostałości średniowiecznych grodzisk i krzyżackich zamków, fortyfikacje pruskiej twierdzy Chełmno, rezydencje ziemiańskie, zabudowania folwarczne, zabudowania olęderskie i wiele zabytków techniki (co prawda z reguły niedostępne lub zaniedbane). Dopelnieniem tych walorów kulturowych jest atrakcyjny krajobraz, którego dominującym elementem jest rozległa dolina dolnej Wisły, sąsiadująca ze znacznie wyżej wyniesioną wysoczyzną. Z tego też względu obszar obecnego powiatu chełmińskiego jest co najmniej od ponad wieku przedmiotem nieustającego zainteresowania archeologów, historyków (w tym historyków architektury i sztuki), etnografów, kulturoznawców, językoznawców, geografów i badaczy z wielu innych dziedzin nauki. Opublikowane wyniki ich prac stanowią solidne, merytoryczne podstawy budowania oferty turystycznej opartej na posiadanych zasobach kulturowych i przyrodniczych.

Tymczasem mikroregion w najważniejszej dla przeprowadzanej oceny I kategorii uzyskał co prawda 264 pkt., co oznacza, że aktualnie posiada on co prawda **duży potencjał turystyczno-kulturowy** ale jednocześnie rezultat ten jest bardzo bliski wartości progowej dla tej klasy potencjału (250-450 pkt). Wydaje się więc, że wyniki oceny nie powinny być traktowane jako zadowalające, zwalniające od rozszerzania i udoskonalania miejscowej oferty turystycznej. Należy wyraźnie podkreślić, że zastosowana metoda bonitacyjna jest narzędziem służącym do obiektywnego określenia rzeczywistego potencjału kulturowo-turystycznego. Opiera się ona na założeniu, że sam fakt występowania nawet bardzo cennych obiektów dziedzictwa kulturowego w obrębie mikroregionu nie stanowi wystarczających okoliczności, z powodu których jego potencjał zostanie oceniony bardzo wysoko, co jest zgodne ze współczesnymi trendami w rozwoju turystyki kulturowej. Za równie ważne, jeśli nie ważniejsze, uznaje się m.in. dostępność posiadanych walorów kulturowych dla turystów, ich autentyczność i unikalność w skali ponadregionalnej, atrakcyjność formy ich prezentacji, zasięg oddziaływania wynikający ze stopnia ich rozpoznawalności itp. Dla porównania wielkim potencjałem turystyczno-kulturowym na terenie województwa kujawsko-pomorskiego cechuje się Toruń i powiat toruński (ocena w 2017 roku i 667 pkt w kategorii I), dużym Bydgoszcz i powiat bydgoski (ocena w 2013 roku i 331 pkt w kategorii I), zaś średnim

powiat nakielski (ocena w 2017 roku i 212 pkt w kategorii I). Aktualnie turystyka kulturowa na terenie Chełmna i powiatu chełmińskiego koncentruje się przede wszystkim wokół turystyki dziedzictwa kulturowego, turystyki religijnej oraz turystyki eventowej. Omówienie skali tego zjawiska zawarto w dalszej części raportu.

Organizacja turystyki na terenie Chełmna i powiatu chełmińskiego pozostaje przede wszystkim w gestii jednostek samorządu terytorialnego. Rolę głównej instytucji kultury w regionie pełni regionalne Muzeum Ziemi Chełmińskiej, którego celem jest propagowanie kultury i sztuki ziemi chełmińskiej oraz działania muzealne, edukacyjne i promocyjne. Jego siedzibą jest renesansowy ratusz w Chełmnie, gdzie w ramach placówki działa również Chełmińskie Centrum Informacji Turystycznej, pośredniczące w udostępnianiu usług przewodnickich przez Koło Przewodników PTTK w Chełmnie. W zakresie promocji miasta i regionu istotne znaczenie ma również Wydział Oświaty, Kultury, Sportu i Promocji Urzędu Miasta Chełmna. Jest ona przede wszystkim ukierunkowana na wzbudzenie zainteresowania przyjezdnych tutejszymi zabytkami. Osobne miejsce w strategii promocyjnej zajmuje marka turystyczna "Chełmno - miasto zakochanych", nawiązująca do relikwii św. Walentego, przechowywanych w dawnej farze, uznana w 2008 roku przez Polską Organizację Turystyczną za najlepszy produkt turystyczny województwa kujawsko-pomorskiego. Z innych placówek kultury nadzorowanych przez samorząd chełmiński wymienić należy Chełmiński Dom Kultury oraz Miejską Bibliotekę Publiczną w Chełmnie. Dużą aktywność w mikroregionie wykazują stowarzyszenia organizujące inscenizacje historyczne, zarówno średniowieczne (Zastęp Rycerski z Chełmna, Choraągiew Ziemi Chełmińskiej), jak i odnoszące się do czasów nowożytnych (Stowarzyszenie Twierdzy Chełmno). Chełmno i powiat chełmiński znajduje się także w zasięgu działalności podmiotów spoza mikroregionu. Największą aktywność wykazuje Towarzystwo Przyjaciół Dolnej Wisły (z siedzibą w Grucznie koło Świecia) oraz Zespół Parków Krajobrazowych Chełmińskiego i Nadwiślańskiego (z siedzibą w Świeciu).

Zdecydowanie zbyt słabo rozwinięta na terenie Chełmna jest infrastruktura noclegowo-gastronomiczna, nie tylko pod względem jakościowym ale również ilościowym. Spośród zaledwie kilku istniejących obiektów zbiorowego zakwaterowania, jedynie dwa podlegały standaryzacji, która pozwoliła na potwierdzenie odpowiednio trzeciej i drugiej kategorii świadczonych usług. Wyraźnie brakuje tu obiektów hotelowych, które mogłyby skierować swoją ofertę zarówno do turystów bardziej wymagających, np. gości zagranicznych, turystów biznesowych, uczestników konferencji itp., jak również grup zorganizowanych. Istniejący w podaży miejsc noclegowych deficyt w pewnym zakresie pokrywają apartamenty i pensjonaty, które w normalnych warunkach powinny stanowić jedynie dopełnienie głównej oferty hotelowej. Podobnie ubogą i mało wyrazistą pozostaje na terenie miasta baza gastronomiczna. Większą liczbą miejsc oraz bardziej rozbudowanym menu dysponują niemal wyłącznie obiekty świadczące usługi noclegowe. Pozostałe punkty gastronomiczne to niewielkie z reguły lokale, takie jak kawiarnie, lodziarnie lub obiekty typu fast-food. Wszystko to oznacza, że miasto niestety na chwilę obecną nie jest przygotowane na przyjęcie znacznej liczby turystów, zwłaszcza planujących kilkudniowy pobyt w mieście i jego okolicach. Jeszcze gorsza sytuacja pod tym względem występuje na terenie powiatu ziemskiego. Tutejsza infrastruktura noclegowo-gastronomiczna sprowadza się do niemal wyłącznie do gospodarstw agroturystycznych (co w praktyce bardzo często jest rozumiane przez ich właścicieli jako udzielanie noclegów w miejscowościach wiejskich) oraz restauracji nastawionych na obsługę imprez zorganizowanych dla okolicznych mieszkańców, takich jak komunie, wesela i stypy. Na terenie analizowanego mikroregionu niemal nie funkcjonują motele, zajazdy, karczmy, pensjonaty, domy wypoczynkowe itp.

Stan infrastruktury noclegowo-gastronomicznej, przy jednocześnie dość słabej rozpoznawalności w kraju skądinąd wysokich walorów kulturowych Chełmna przekłada się na niską frekwencję w ruchu turystycznym. Przyjmując, że turyści przybywający do miasta

korzystają z podstawowych atrakcji (do których dostęp jest rejestrowany, np. poprzez sprzedaż biletów wstępu) takich jak wieża widokowa chełmińskiej fary czy Muzeum Ziemi Chełmińskiej, ich łączną liczbę można oszacować jedynie na kilkanaście tysięcy osób rocznie. Zdecydowanie dominują pobyty krótkoterminowe, najczęściej bez noclegu.

Chełmno wraz z powiatem ziemskim jest dobrze skomunikowane z krajową siecią dróg samochodowych. Przez teren powiatu, w jego wschodniej części, przebiega autostrada A1 (zjazd w Lisewie, 20 km od Chełmna). Dogodne połączenie z Chełmna z autostradą A1 istnieje również poprzez most na Wiśle łączący miasto ze Świeciem a następnie drogę ekspresową S-5. Ponadto przez obszar powiatu przebiegają dwie drogi krajowe: DK91 (Gdańsk-Toruń-Częstochowa) i DK55 (Stolno-Nowy Dwór Gdański). Obecnie samo Chełmno nie posiada połączenia kolejowego (linia łącząca miasto z Toruniem została zlikwidowana w 1992 roku), jednak pociągi pasażerskie kursują na linii Bydgoszcz-Chełmża-Toruń (przez Unisław). Najbliższym portem lotniczym położonym 50 km od centrum Chełmna jest Port Lotniczy Bydgoszcz im. Ignacego Jana Paderewskiego, posiadający połączenia na kierunkach rozkładowych z takimi krajami europejskimi jak Niemcy, Wielka Brytania, Irlandia i Włochy. Bezpośrednie połączenie autostradowe umożliwia także stosunkowo szybki i bezpieczny dojazd z dużo większego niż bydgoski Portu Lotniczego Gdańsk im. Lecha Wałęsy. Warto również wspomnieć, że odcinek Wisły stanowiący zachodnią granicę powiatu jest zaliczany do rzek żeglownych (o najniższej I klasie), jednocześnie wchodząc w skład europejskich dróg wodnych (droga wodna E70 łącząca Morze Bałtyckie z Morzem Północnym. Aktualnie jednak nie pełni ona na terenie województwa kujawsko-pomorskiego istotnej roli w turystycznych przewozach pasażerskich, mimo znacznego potencjału w tym zakresie.

IV. Postulaty dotyczące rozwijania turystyki kulturowej

Na podstawie uzyskanych wyników badań, a także w oparciu o zaprezentowane wyżej wnioski sformułowano postulaty, które należy traktować jako głos w dyskusji dotyczącej obecnego i oczekiwanego znaczenia mikroregionu jako destynacji turystyki kulturowej o ponadregionalnym zasięgu oddziaływania.

IV.1. Postulaty dotyczące potencjalnych celów turystyki kulturowej

Punktem wyjścia dla dalszych rozważań w tej części raportu jest niekorzystny pod kątem stanu rozwoju społeczno-gospodarczego statystyczny obraz mikroregionu na tle całego województwa kujawsko-pomorskiego, jaki rysuje się na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego. Powiat chełmiński jest zamieszkały przez nieco ponad 52 tys. osób, z czego blisko 40% stanowią mieszkańcy miasta Chełmna. Dominującą formą gospodarki na terenie powiatu chełmińskiego jest rolnictwo, jednak znaczne rozdrobnienie gospodarstw, mimo korzystnych warunków glebowych, wpływa na ich niską rentowność i opłacalność. Mikroregion cechuje się niską atrakcyjnością inwestycyjną dla działalności przemysłowej, zresztą poza nielicznymi wyjątkami (np. nieistniejącą już cukrownią w Unisławiu) nie posiada on takich tradycji. Pod względem stopnia rozwoju przedsiębiorczości (wskaźnik liczby podmiotów gospodarki narodowej w przeliczeniu na 10 tys. osób) a w konsekwencji także dochodów własnych budżetu powiat chełmiński zajmuje bardzo niskie lokaty w województwie. Wreszcie analizowany mikroregion jest jednostką wyludniającą się, o wysokiej stopie bezrobocia. W strukturze wydatków budżetowych wyraźnie dominują: oświata i wychowanie, pomoc społeczna oraz transport i łączność. Natomiast na kulturę i ochronę dziedzictwa kulturowego przeznacza się tutaj jedynie 0,1-0,3% rocznego budżetu.

Biorąc powyższe pod uwagę a jednocześnie znaczną potencjalną atrakcyjność turystyczną miejscowych zasobów kulturowych i przyrodniczych, rozwój usług turystycznych

stanowi nie tylko najlepszy ale wręcz jedyny racjonalny kierunek działań mających na celu poprawę aktualnej sytuacji społeczno-gospodarczej mikroregionu, któremu należy podporządkować wszystko inne. Działania te powinny być poprzedzone opracowaniem kompleksowej koncepcji z wyartykułowaniem krótko i długoterminowych, pierwszorzędnych i towarzyszących celów perspektywicznych. Najważniejsza jednak pozostaje konsekwencja w dążeniu do ich osiągnięcia. Od 2015 roku miasto i gmina Chełmno dysponuje solidnie wykonaną *Strategią Rozwoju Turystyki na lata 2014-2020*. Problem polega na tym, że podobny dokument strategiczny został opracowany już w 2005 roku. Tymczasem trudno oprzeć się wrażeniu, że historia miasta, które z tak wielkim rozmachem powstało w średniowieczu i mając przed sobą świetną przyszłość nagle podupadło na korzyść innych ośrodków miejskich, wydaje się powtarzać. Przy czym tym razem dotyczy to wykorzystania lub przegapienia dobrej koniunktury w krajowym sektorze usług turystycznych.

I tak uznanie Starego Miasta w Chełmnie w 2005 roku za Pomnik Historii, mimo iż oczywiście nobilitujące, powinno być traktowane przede wszystkim jako etap poprzedzający uhonorowanie chełmińskich zabytków na arenie międzynarodowej, poprzez wpis na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Nie będzie przesadą stwierdzenie, że przywołany w *"Konwencji o ochronie światowego dziedzictwa kulturowego i naturalnego"* zapis o dziedzictwie kulturowym rozumianym jako "budowle (...), które ze względu na swą architekturę, jednolitość lub zespolenie z krajobrazem mają wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historii, sztuki lub nauki", charakteryzuje dokładnie to z czym mamy do czynienia w przypadku najstarszej części Chełmna. Pierwszym etapem w procedurze na poziomie krajowym jest zgłoszenie swojej kandydatury do Komitetu do spraw Światowego Dziedzictwa Kulturowego w Polsce. Nie ulega jednak wątpliwości, że krok ten powinien zostać poprzedzony sporządzeniem przemyślanej i dobrze opracowanej pod względem merytorycznym oraz formalnym dokumentacji wniosku, z udziałem wszystkich zainteresowanych stron a więc nie tylko władz regionalnych i lokalnych ale również lokalnych społeczności i organizacji pozarządowych. Być może również wzorując się na przykładzie poprzedników warto rozważyć utworzenie rady naukowo-programowej, której zadaniem będzie wspomóc starania lokalnych samorządów a przynajmniej pozyskać wsparcie dla tej inicjatywy ze strony uznanych autorytetów naukowych (np. największych w województwie uczelni takich jak UMK, UKW i UTP). Zakłada się, że uzyskanie marki światowego dziedzictwa może zwiększyć zainteresowanie Chełmniem i powiatem chełmińskim, co przełoży się na większą liczbę odwiedzających te tereny w celach turystycznych i wyższe wpływy z turystyki. Nie bez znaczenia jest również możliwość skorzystania w przyszłości z finansowego, politycznego, eksperckiego i medialnego wsparcia ze strony UNESCO dla wyróżnionych przez tą organizację obiektów.

Unikalność zasobów turystycznych Chełmna jest związana przede wszystkim z bardzo dobrym zachowaniem do naszych czasów średniowiecznego układu urbanistycznego oraz szeregu zabytków składających się na zabudowę Starego Miasta. W przeciwieństwie do wielu innych ośrodków miejskich w Polsce zabudowa ta oparła się po prostu na po prostu prowadzonym pracami rozbiórkowym oraz zezwoleniu przez wprowadzanie obiektów o wątpliwych walorach architektonicznych. W przypadku chełmińskiej starówki warto zwrócić uwagę, że nowo wznoszone budynki z reguły wpisywały się w zastane otoczenie, pod względem wysokości, kubatury, sposoby wykończenia elewacji itp. Przetrawienie tego dziedzictwa wymaga aby kierunek ten był nadal kontynuowany bez wyjątków. Konieczna jest więc szczególna staranność przy wykonywaniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, rygorystyczne egzekwowanie wynikających z nich zapisów, jak również czujność ze strony służb konserwatorskich. Nie warto dla doraźnych korzyści (np. możliwości pozyskania nowego inwestora) ryzykować wprowadzanie zmian, które mogą okazać się niekorzystne dla harmonii rozplanowania i estetyki Starego Miasta Chełmna, które należy traktować jako dobro nadrzędne.

Zaskakujące, że w mikroregion o tak bogatych dziejach, dobrze udokumentowanych pod względem archeologicznym i historycznym na obecną chwilę nie posiada placówki muzealnej, której zwiedzenie może stanowić główny cel przyjazdu turystycznego. Nie kwestionując aktywności Muzeum Ziemi Chełmińskiej w organizowaniu pobytów na terenie miasta i w regionie (np. siedziba koła przewodników, informacja turystyczna, sklep z wydawnictwami), jest to jednostka o znaczeniu lokalnym. Nie występuje ono nie tylko w Państwowym Rejestrze Muzeów ale również w wykazie muzeów sporządzonym przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Mimo swojej nazwy sugerującej, że obszarem jego zainteresowania jest historyczna ziemia chełmińska, w rzeczywistości mamy do czynienia z muzeum miejsko-gminnym. W zasadzie największą atrakcją Muzeum Ziemi Chełmińskiej dla turysty spoza regionu będą nie tyle prezentowane tu wystawy stałe, co możliwość zwiedzenia za symboliczną opłatą pięknych wnętrz chełmińskiego ratusza. Kolejnym mankamentem jest brak opisów prezentowanych eksponatów w językach obcych. Jest to dość zaskakujące biorąc pod uwagę, że spora część turystów przybywa do Chełmna z Niemiec i innych krajów europejskich. Oczywiście barwna opowieść dobrego przewodnika może ożywić najbardziej pospolite eksponaty i pokonać bariery językową, jednak nie w przypadku turystów indywidualnych. Niezmieniana od wielu lat wystawa stała w Ratuszu wymaga nowego opracowania i uzupełnienia, zwłaszcza o zagadnienia związane z wynikami prowadzonych w ostatnich latach wykopaliśk archeologicznych w Kałdusie. Samodzielna wizyta w Baszcie Prochowej gdzie prezentowane są niewielkie ekspozycje etnograficzna i archeologiczna najprawdopodobniej okaże się rozbawieniem. Obiekt ten jest dostępny dla turystów indywidualnych w okresie od czerwca do września, wyłącznie w soboty i tylko od godzin 10.30 do 13.00. Na tym tle specyficznego znaczenia nabiera ekspozycja poświęcona wybitnemu chirurgowi Ludwikowi Rydygierowi prezentowana w gmachu ratusza. Z pewnością jedna z pierwszych resekcji żołądka przeprowadzonych przez profesora, jest wydarzeniem o olbrzymim znaczeniu dla światowej medycyny, czy jednak na pewno ma być to fakt szczególnie zapadający w pamięci zwiedzających chełmińskie muzeum? A tak jest sądząc po treści ogólnie dostępnych w sieci internetowej relacjach i komentarzach. Czy taka właśnie była intencja organizatorów wystawy?

Reasumując, Muzeum Ziemi Chełmińskiej zdecydowanie wymaga gruntownej zmiany zasad swojego funkcjonowania, merytorycznej i wizerunkowej metamorfozy oraz znaczącego podniesienia rangi. Przykładowo biorąc pod uwagę aktywność na terenie miasta i powiatu licznych pasjonatów rekonstrukcji historycznych, naturalnym wyborem wydaje się otwarcie stałej ekspozycji uzbrojenia dokumentującej w ten sposób dzieje Chełmna i okolic poczynając od średniowiecza (Wikingowie, Prusowie, Litwini, krzyżacy) aż po wiek XX (garnizon pruski, 66 Pułk Piechoty, Armia Czerwona, współczesne wojska inżynieryjne). Warto w tym miejscu zauważyć, że klasyczna formuła prezentowania eksponatów muzealnych coraz częściej jest przez odwiedzających postrzegana jako anachroniczna, a przez to nieciekawa. Oczekują oni wykorzystania nowych technologii przekazu oraz aktywnej, zaangażowanej formy zwiedzania. Co ciekawe sama autentyczność eksponatów coraz częściej jest uważana za kwestię drugorzędą. Tendencja ta dała już zresztą możliwość zaistnienia wielu zupełnie nowych przedsięwzięć z zakresu muzealnictwa, w których dobry pomysł, skuteczna realizacja i konsekwencja w ich funkcjonowaniu przełożyły się na sukces frekwencyjny. W tym także należy upatrywać sporych szans dla rozwoju turystyki muzealnej w Chełmnie.

Spośród zabytków znajdujących się poza obszarem miasta szczególnej uwagi wymaga Twierdza Chełmno. Z pewnością fortyfikacje te posiadają spory potencjał turystyczny, mimo, iż ich znaczenie militarne było raczej niewielkie. W przypadku zagospodarowania turystycznego chełmińskiej twierdzy, tak jak przy wielu innych tego typu obiektach istnieje szereg barier utrudniających znalezienie optymalnego rozwiązania tego problemu. Fortyfikacje w powiecie chełmińskim położone są w stosunkowo znacznej odległości od miasta a przede wszystkim od jego najstarszej zabytkowej części. Są one bardzo rozproszone

w obrębie rozległego obszaru. Są one również często bardzo trudno dostępne w okresie wiosennym (roztopy), letnim (rozwój roślinności, uprawy rolne na otaczających je polach) oraz jesiennym (opady). Poszczególne obiekty mają różnych właścicieli, prywatnych, instytucjonalnych i innych, których czasem trudno jest wręcz ustalić. O ile więc w przeszłości Twierdza Chełmno zgodnie z projektem stanowiła zwarty pod względem funkcjonalnym kompleks militarny, niezwykle trudno taką sytuację będzie odtworzyć w przypadku obiektu służącego turystyce. Należy jednak mieć nadzieję, że w przyszłości doczekamy się opracowania i realizacji projektu produktu turystycznego obejmującego jeśli nie całość, to chociaż większą część tego dziedzictwa inżynierii wojskowej. Na chwilę obecną więc należy przede wszystkim zadbać o doraźną jego ochronę, bez której będzie ono ulegać przyspieszonej degradacji i dewastacji.

Za obiekt o ogromnych walorach architektoniczno-historycznych i dużym potencjale należy uznać znajdujące się na terenie powiatu chełmińskiego ruiny zamku krzyżackiego w Papowie Biskupim z XIII-XIV w. Niestety, mimo przetrwania imponujących rozmiarów i wyróżniających się w otoczeniu kamiennych pozostałości głównego skrzydła budowli, jej zwiedzanie jest niemożliwe z powodu zagrożenia bezpieczeństwa turystów. Odpowiednia konserwacja tego obiektu połączona z wytyczeniem bezpiecznej trasy oraz organizacją cyklicznych wydarzeń o tematyce historycznej pozwoliłaby znacznie wzmocnić ofertę turystyczną tej części powiatu chełmińskiego.

Postulaty dotyczące wydarzeń kulturalnych, które zdaniem autorów powinny stanowić wizytówkę miasta i powiatu zostały sformułowane w dalszej części raportu, dotyczącej turystyki eventowej.

IV.2. Postulaty dotyczące elementów obsługi turystycznej

W strategii promocyjnej regionu a zwłaszcza miasta Chełmno szczególnie podkreślane jest znaczenie wypracowanej przez samorząd marki turystycznej "Chełmno – miasto zakochanych[®]". Należy sobie jednak zadać pytanie czy jest ona na tyle kompleksowa i nośna aby stanowić o najważniejszym kierunku rozwojowym turystyki na analizowanym obszarze? Wydaje się, że tak nie jest. Nie powinno bowiem ulegać wątpliwości, że Chełmno jest przede wszystkim miastem o średniowiecznym rodowodzie odzwierciedlonym w bardzo dobrze zachowanych zabytkach, które to na krótki czas (i to poza wysokim sezonem turystycznym) staje się trochę na wyrost miastem zakochanych. I taki właśnie fakt powinien znajdować swoje odzwierciedlenie w strategii promocyjnej. Warto zwrócić uwagę, że coraz częściej touroperatorzy spoza regionu (np. w Toruniu) organizujący wycieczki dla swoich klientów do Chełmna, reklamując swoją ofertę przeciwstawiają chełmińskiemu sloganowi własny: "Chełmno - nie tylko miasto zakochanych". Decydujący jednak powód dla którego marka "Chełmno – miasto zakochanych[®]" wydaje się być słabo umocowana w rzeczywistości jest czysto praktyczny - bardzo skromna miejscowa baza noclegowo-gastronomiczna oraz brak uzupełniających ją usług dodatkowych. O ile więc w przypadku wielu regionów na terenie kraju stale nieustannie wrasta popularność romantycznych pakietów turystycznych, zwłaszcza weekendowych, możliwości przygotowania podobnych ofert w Chełmnie są bardzo mocno ograniczone przez małą liczbę i relatywnie niską kategorię obiektów noclegowych, deficytem wyspecjalizowanych obiektów gastronomicznych z ciekawym menu, czynnych również w późnych godzinach wieczornych oraz brak rozrywek (np. stałej oferty wydarzeń kulturalnych, stałej oferty typu Spa & Wellness itd). Generalnie rozbudowę bazy noclegowo-turystycznej należy uznać za zagadnienie absolutnie kluczowe nie tylko dla rozwoju turystyki kulturowej w regionie ale turystyki w ogóle. W przypadku niektórych polskich miast i miasteczek obiekty usługowe zorientowane na obsługę turystów powstały w ramach projektów realizowanych przez samorządy, ale finansowanych przede wszystkim ze środków unijnych. Po upływie wymaganego czasu były one następnie odsprzedawane lub wydierżawiane inwestorom prywatnym. W obecnej perspektywie finansowania jest to już

jednak znacznie trudniejsze. W tej sytuacji zarówno ciężar finansowy, jak i ryzyko ekonomiczne związane z realizacją takich przedsięwzięć ponoszą i ponosić będą prywatni właściciele. Doświadczenie uczy, że rozbudowa infrastruktury turystycznej zwykle pociąga za sobą dodatkowy napływ turystów i odwrotnie, wzrost liczby odwiedzających region przyczynia się do wzrostu przedsiębiorczości miejscowej społeczności. Te dwa elementy działają więc na zasadzie sprzężenia zwrotnego. Nie dotyczy to jednak etapu pionierskiego, na jakim wydaje się znajdować miasto Chełmno i powiat chełmiński. Tutaj szczególnie ważna rola do odegrania w kształtowaniu przyjaznego klimatu dla inwestorów należy do władz samorządowych..

Aktualnie najważniejsze kierunki rozwojowe z zakresu turystyki dla miasta Chełmna określa obowiązująca *Strategii Rozwoju Turystyki Gminy Miasto Chełmno na lata 2014-2020* z 2016 roku. Nie negując wartości merytorycznej tego dokumentu należy zwrócić uwagę, iż został on wykonany na zlecenie urzędu zaś podstawowym źródłem przetworzonych lub wprost przywołanych informacji był Wydział Oświaty, Kultury, Sportu i Urzędu Miasta Chełmno. Taka geneza i metodyka może nie sprzyjać zachowaniu obiektywizmu i niezbędnego dystansu do podejmowanej tematyki. Zdecydowanie rekomenduje się poddanie przyjętych w regionie koncepcji rozwoju turystyki ocenie niezależnych ekspertów w tej dziedzinie, zarówno teoretyków jak i praktyków. Mogło by to nastąpić w ramach zorganizowanej przez władze samorządowe w Chełmnie konferencji naukowej poświęconej wieloaspektowym uwarunkowaniom i perspektywach rozwoju turystyki na terenie Chełmnie i powiatu chełmińskiego. Nie chodzi tu jednak o kolejne wydarzenie, którego najbardziej wymiernym efektem będzie kolejna pozycja na sporządzanej co roku liście wydarzeń. Jej celem powinno być zainicjowanie rzeczowej i konstruktywnej dyskusji wśród wszystkich zainteresowanych tą tematyką środowisk oraz skonfrontowania ich wizji z opinią z uznanymi w przedmiotowej dziedzinie autorytetami naukowymi (referaty zamawiane).

Ponadto wzorując się na przykładach wielu innych miastach warto również w przypadku Chełmna rozważyć możliwość utworzenia regularnie wydawanego (np. raz w roku) czasopisma naukowego, we współpracy z uczelniami z woj. kujawsko-pomorskiego a finansowanego przez samorząd. Tego typu wydawnictwa (jak np. *Rocznik Grudziądzki*, *Kronika Bydgoska*, *Biuletyn Uniejowski*, *Piotrkowskie Zeszyty Historyczne*, *Biuletyn Szadkowski*, *Rocznik Lubelski*) stanowią ważne forum wymiany informacji i poglądów w zakresie interdyscyplinarnej wiedzy o regionach znajdujących się w zasięgu ich zainteresowania a jednocześnie pełnią istotną rolę w promocji ich zasobów. Czasopismo to powinno być adresowane do środowiska akademickiego, praktyków zaangażowanych w realizację polityki społeczno-gospodarczej, ale także do społeczności lokalnej. W przypadku tego typu wydawnictw coraz częściej przyjmują one formę czasopism otwartych posiadających dostępną dla wszystkich swoją wersję elektroniczną.

IV.3. Postulaty dotyczące pozostałej oferty czasu wolnego

Na terenie Chełmna aktualnie nie występują instytucje kultury takie jak kino czy teatr. Brak tutaj również ofert stałych koncertów muzycznych. Występy muzyczne z reguły nie stanowią osobnych wydarzeń kulturalnych ale są częścią programów większych eventów. Te niedostatki w zakresie możliwości zagospodarowania czasu wolnego mogą być częściowo rekompensowane przez atrakcje krajobrazowe w regionie oraz w szczególności bogatą ofertę sportową wynikającą z dobrze rozwiniętej infrastruktury w obrębie miasta i jego okolicach. Pozwala ona na sportowe lub rekreacyjne zaistnienie takich dyscyplin jak różnego typu gry zespołowe, motocross, lotnictwo i szybownictwo, strzelectwo, kajakarstwo, narciarstwo i inne. Organizacja imprez tego typu, zwłaszcza o znaczeniu ponadregionalnym jest niewątpliwie okazją do systemowego promowania walorów turystycznych w regionie i informowania o pojawiających się nowościach w tym zakresie. Pobyt w Chełmnie oraz powiecie chełmińskim grup zorganizowanych oraz osób indywidualnych, którego motywem

jest sport i rekreacja, powinien w miarę możliwości uatrakcyjnić przez zwiedzanie miasta, jego zabytków, zachęcanie do poznania jego historii i teraźniejszości.

IV.4. Postulaty dotyczące innych czynników wspierających turystykę kulturową

W tej części formularza waloryzacji uwzględniane są pozostałe czynniki, które mogą wspierać turystykę kulturową. Zalicza się do nich obecność instytucji w regionie takich urzędy (ale o znaczeniu ponadregionalnym), uczelnie lub i ich filie, a także fakt występowania na jego terenie oferty z zakresu turystyki zdrowotnej, shoppingu i turystyki biznesowej. W większości przypadków nie należy raczej liczyć na znaczącą poprawę występujących obecnie niekorzystnych uwarunkowań, co wynika z generalnie z rangi jaką posiada Chełmno w hierarchii sieci osadniczej województwa. Warto jednak zauważyć, że jako jedno z zaledwie czterech miast w woj. kujawsko-pomorskim (obok Torunia, Bydgoszczy i Grudziądza) posiada ono na swoim terenie (od 2013 roku) biuro Miejskiego Konserwatora Zabytków.

Natomiast z całą pewnością można i należy zwiększyć aktywność samorządu i miejscowych stowarzyszeń w dążeniu do zdobywania doświadczeń na zewnątrz, zarówno krajowych i zagranicznych, z zakresu rozwijania turystyki. Wydaje się oczywiste, że udział w wyjazdach studyjnych, warsztatach, szkoleniach, a nawet nieformalnych wizytach jest najlepszą okazją do zapoznawania się z dobrymi praktykami w tej dziedzinie, chociażby przez podpatrywanie projektów których realizacja przyniosła frekwencyjny i wizerunkowy sukces. Dlaczego by nie mogło to na przykład być Carcassonne, skoro Chełmno tak często nazywane jest jego polskim odpowiednikiem i poniekąd słusznie?

V. Chełmno i powiat chełmiński jako destynacja turystyki kulturowej

Turystyka dziedzictwa kulturowego

Dla turystów zainteresowanych historią średniowiecza, a w szczególności powstaniem Zakonu Krzyżackiego na ziemiach Polski oraz genezą i przebiegiem konfliktów polsko-krzyżackich, Chełmno i jego okolice, stanowić powinny obowiązkową pozycję, obok Malborka czy Torunia, na liście miejsc które należy przynajmniej raz odwiedzić. Najbardziej rozpoznawalnym i wartościowym rozpoznawalnym walorem mikroregionu jest niewątpliwie zespół Starego Miasta w Chełmnie, obejmujący swymi granicami, wyznaczonymi przez bardzo dobrze zachowane mury miejskie, szereg zabytków mających wysokie znaczenie dla dziedzictwa narodowego. Charakterystyczny jest już sam trzynastowieczny układ urbanistyczny, oparty na systemie szachownicowym, dzięki któremu najstarsza część miasta podzielona jest na prostokątne parcele. Mimo, iż na przestrzeni wieków ich średniowieczna zabudowa była wypierana przez obiekty nowsze (głównie XIX w.) to jednak dominantą w panoramie miasta pozostaje gotyk ceglany (wspomniane mury miejskie i monumentalne kościoły), do których nawiązują późniejsze budowle z tego materiału tj. neoromański kościół garnizonowy pw. Matki Bożej Częstochowskiej, neogotycka wieża ciśnień, czy również neogotycki okazały gmach poczty. Perłą wśród architektonicznych dzieł renesansu pozostaje chełmiński ratusz, przy czym należy zwrócić uwagę iż jest to również obiekt o gotyckich korzeniach. Niewątpliwie więc Chełmno jest miasteczkiem wyjątkowym pod względem urbanistycznym i architektonicznym, które trudno pomylić z jakimkolwiek innym w Polsce. Dodatkową rekomendacją dla wszystkich turystów kulturowych w Polsce powinna być obecność Starego Miasta Chełmna w oficjalnym wykazie Krajowych Pomników Historii.

Również tereny wiejskie powiatu chełmińskiego stanowią obszar atrakcyjny z punktu widzenia turystyki kulturowej, o długiej i ciekawej historii, odzwierciedlonej w licznych zabytkach i stanowiskach archeologicznych. Na szczególne wyróżnienie zasługuje Góra Św. Wawrzyńca we wsi Kałdus, sztuczne zniesienie będące pozostałością największego, obok

Gdańska, wczesnośredniowiecznego zespołu osadniczego na Wschodnim Pomorzu. Ponadto dość liczne a na pewno charakterystyczne są budowle wzniesione za panowania Krzyżaków. To przede wszystkim gotyckie kościoły wiejskie (w miejscowościach: Grzybno, Kijewo Królewskie, Lisewo, Papowo Biskupie, Sarnowo, Trzebcz, Unisław, Wabcz, i Wielkie Czyste) oraz pozostałości zamków (Papowo Biskupie, Lipienek). Za ciekawostkę można uznać, że najczęściej podstawowym materiałem użytym przy ich wznoszeniu nie była wcale cegła a kamień polny. Obszar powiatu chełmińskiego jest wreszcie z pewnością szczególnym miejscem do refleksji i zadumy nad skomplikowanymi relacjami międzyludzkimi w społecznościach wieloetnicznych (np. miejsca mordów ludności polskiej z okresu II wojny światowej, pomniki i tablice poświęcone tym wydarzeniom, opuszczone cmentarze ewangelickie).

Łącznie na terenie powiatu chełmińskiego znajduje się 159 zabytków wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych, prowadzonego przez Kujawsko-Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, z czego najwięcej w obrębie miasta Chełmno (56), zaś w dalszej kolejności w gminach wiejskich Stolno (39), Kijewo Królewskie (24), Lisewo (12), Papowo Biskupie (11), Chełmno (10) i Unisław (7). Z kolei w wojewódzkiej ewidencji zabytków, będącej podstawą sporządzania programów opieki nad zabytkami umieszczono aż 1576 obiektów (stan w 2015 roku) z czego blisko 35% przypada na miasto Chełmno. Większość wpisów dotyczy budynków mieszkalnych (937) a następnie obiektów wiejskich (262), obiektów użyteczności publicznej (152) oraz sakralnych (98).

Turystyka eventowa

Powiat chełmiński a zwłaszcza miasto Chełmno ma duże szanse zająć ważne miejsce w kalendarzu regionalnych wydarzeń kulturalnych, które mogą również przyciągać uwagę osób spoza regionu. Aktualna oferta w mikroregionie nie jest może taka obszerna jak być powinna, ale za to tematycznie zróżnicowana, oraz z roku na rok coraz ciekawsza. Szczególnie promowanym wydarzeniem są "Walentynki Chełmińskie", przedstawiane jako największe na terenie kraju obchody święta zakochanych. Trwają one przez kilka dni, z kulminacją przypadającą na dzień św. Walentego (14 lutego). W przypadku Chełmna tradycję anglosaską połączono z lokalnym kultem św. Walentego, którego relikwia przechowywana jest w kościele pw. Wniebowzięcia NMP. Stąd też oprócz koncertów, wystaw, gier i zabaw w programie przewidziano również rekolekcje dla narzeczonych, msze intencyjne itp. Symbolem obchodów Dnia Świętego Walentego stało się tradycyjne już układanie wielkiego symbolu serca ze zniczy na chełmińskim rynku.

Szczególną uwagę warto jednak zwrócić na imprezę z gatunku teatr - performance zatytułowaną "Perspektywy 9 Hills Festival". Jej nazwa nawiązuje do liczby wzgórz, które zajmuje miasto Chełmno wraz z przedmieściami (motyw obecny również w herbie miasta). Mimo, że w 2017 roku odbyła się dopiero druga edycja festiwalu, spotkał się on z bardzo dobrym odbiorem zarówno przez mieszkańców, jak również uczestników spoza regionu. Jest on postrzegany jako format kulturowy nowatorski i świeży w narracji a jednocześnie nawiązujący do tradycji. Twórcom wydarzenia przyświeca idea połączenia wielu sztuk (teatru, filmu, muzyki, fotografii, historii, fantastyki, street artu, tańca, a także multimediiów) i wpisania twórczości w architektoniczną przestrzeń miasta, ukazanie chełmińskich zabytków z innej perspektywy. Co ciekawe impreza jest oddolną inicjatywą mieszkańców Chełmna, zaś władze samorządowe pełnią tutaj rolę wspomagającą.

Spośród imprez tematycznie osadzonych w czasach średniowiecznych największą popularnością cieszy się "Turniej Rycerski Bractw Zaprzyjaźnionych o Złotą Jaszczurkę w Chełmnie" odbywający się co roku w maju. Na przykładzie tej imprezy widać wyraźnie jak istotny jest wybór odpowiedniego terminu jej organizowania, tak aby nie kolidował on z innymi wydarzeniami kulturalnymi (stanowiąc dla nich konkurencję), zarówno w przypadku uczestników spektaklu jak i publiczności. Z drugiej strony warto podejmować

próby rozszerzenia własnej oferty eventowej poprzez dowiązanie się do realizowanych już projektów. Takim właśnie znacznym potencjałem wydaje się być fakt koncentracji wojsk krzyżackich na początku lipca 1410 roku w rejonie Świecia i Chełmna, poprzedzająca bitwę pod Grunwaldem. Do nowszej historii nawiązuje "Święto Twierdzy Chełmno" odbywające się od 2012 roku w Forcie II w Dorposzu oraz Złot Militarny Chełmno-Grubno, który w 2017 roku również miał swoją piątą edycję.

Natomiast w niewystarczającym stopniu wykorzystywane są gotyckie wnętrza kościołów w Chełmnie, które wydają być idealną oprawą dla regularnych eventów kultury wysokiej. Pewien wyjątek o regionalnym znaczeniu stanowi Letni Festiwal "Muzyka w zabytkach Chełmna" (kilka koncertów od lipca do września) oraz Chełmińskie Wieczory Organowe (maj-sierpień). Za bardzo dobry pomysł, bo idealnie wpasowujący się w klimat miasta, należy uznać organizowane co roku w Chełmnie Ogólnopolskie Warsztaty Plenerowe Studentów Architektury. Tego typu imprez, obejmujących np. plenery malarskie, rzeźbiarskie, fotograficzne, powinno być tu zdecydowanie więcej.

Niemal cały obszar doliny dolnej Wisły i jej bezpośredniego otoczenia cechuje duża aktywność jednostek samorządowych różnego szczebla oraz organizacji pozarządowych, mająca na celu odtwarzanie, kultywowanie i promowanie dawnego dziedzictwa kulinarnego, artystycznego i rzemieślniczego. W przypadku powiatu chełmińskiego największą rangę niewątpliwie posiada Jarmark Jaszczurczy organizowany co roku w lipcu. Odbywa się on na głównym deptaku miasta (ul. Grudziądzka) i rynku, obejmując kiermasz sztuki ludowej, rzemiosła i potraw regionalnych, prezentacje zespołów artystycznych itp. Mieszkańcy, jak i przebywający w mieście turyści, mają możliwość odwiedzenia stoisk kolekcjonerskich, bursztynniczych, kowalskich, garncarskich, wikliniarskich, biżuterii artystycznej, twórców ceramiki prasłowiańskiej, rzeźbiarzy i wielu innych. Drugą co do ważności imprezą tego typu w regionie jest Biesiada Królewska w Kiełpiu w gminie Kijewo Królewskie. W jej trakcie uczestnicy również mają okazję posmakować i zakupić szereg produktów regionalnych tj. Powidła Chełmińskie, Powidła z Kiełpia, Powidła Królewskie, Chleb ze Stolna, Kapusta Kiszona z Bruków Unisławskich i inne.

Na przykładzie większości wymienionych wyżej imprez widać wyraźnie jak istotną rolę w tworzeniu i urozmaicaniu oferty turystycznej regionu mogą spełniać miejscowe organizacje pozarządowych a nawet nieformalne grupy mieszkańców. Ideałem jest istnienie stanu trwałej symbiozy pomiędzy nimi a jednostkami samorządowymi odpowiedzialnymi za kształtowanie strategii rozwoju turystyki. Pasja i zaangażowanie zwykłych mieszkańców często stanowi wartość dodaną, którą trudno zastąpić w inny sposób. Powiat chełmiński z pewnością takim potencjałem dysponuje.

Kulturowa turystyka militarna

Mikroregion posiada dogodne warunki do uprawiania turystyki militarnej, zarówno w sposób zorganizowany, jak również indywidualny. Wynikają one z obecności na terenie powiatu pruskiej Twierdzy Chełmno, należącej do fortyfikacji Linii Wisły (niem. die Weichsellinie), której trzonem były wybudowane wcześniej twierdze w Gdańsku, Malborku, Grudziądzu i Toruniu. Zadaniem chełmińskiej twierdzy była ochrona jedynej pomiędzy Grudziądzem a Bydgoszczą przeprawy promowej przez Wisłę, za pomocą której wojska rosyjskie mogły by się wdrzeć w głąb Rzeszy. Fortyfikacje ciągną się na południe i wschód od miasta po obwodzie pierścienia, w odległości 5-8 km od dawnej przeprawy (a obecnie mostu). W ich skład wchodzi ponad 60 obiektów: osiem fortów piechoty, schrony piechoty, stałe baterie armat, schrony amunicyjne i budynki zaplecza (np. wozownia). Powstały one w większości w pierwszej dekadzie XX wieku. W późniejszych latach, tzn. w przededniu wybuchu I wojny światowej, w dwudziestoleciu międzywojennym oraz w czasach okupacji hitlerowskiej, Twierdza Chełmno była uzupełniana o kolejne elementy. Do obiektów zagospodarowanych należą: schrony w Kiełpiu, Stolnie i Rybieńcu zaadoptowane na

zimowisko dla nietoperzy przez Towarzystwo Przyjaciół Dolnej Wisły i Zespół Parków Krajobrazowych Chełmińskiego i Nadwiślańskiego, Fort II w Dorposzu, wozownia w Starogrodzie (własność prywatna z możliwością zwiedzania wnętrza i otoczenia, organizacji imprez i spotkań turystycznych), Fort VII w Rybieńcu (pełniący rolę Ośrodka Szkoleń Strzeleckich) oraz Fort VIII w Klamrach (zaadoptowany przez Strzeleckie Bractwo Kurkowe z Chełmna). Większość pozostałych obiektów jest jednak dostępna, przynajmniej z zewnątrz, przy zachowaniu podstawowych zasad wejścia i poruszania się na terenach użytkowanych rolniczo. Odkrywanie chełmińskich fortyfikacji ułatwia zaprojektowany "Szlak Twierdzy Chełmno" o długości prawie 30 km, którego węzłem komunikacyjnym jest wieś Stolno. Jednocześnie rejon tej miejscowości jest miejscem występowania reprezentatywnych dla Twierdzy Toruń obiektów. Wzdłuż szlaku odbywają się piesze, rowerowe a nawet motocyklowe rajdy. Sam szlak w formularzu waloryzacyjnym został zaliczony do szlaków wirtualnych, chociaż naprawdę niewiele brakuje aby poprzez usprawnienie jego obsługi zwiększyć rangę trasy. Na potrzeby promocji szlaku opracowano liczne materiały informacyjne (przewodnik, mapa, foldery, zestawy pocztówek i in.), natomiast w terenie zlokalizowano szereg tablic z obszernymi opisami i drogowskazów. Zwiedzanie twierdzy, zwłaszcza w przypadku jego młodszych uczestników, można połączyć ze zdobywaniem trójstopniowej odznaki "Miłośnika Twierdzy Chełmno" ustanowionej przez Zarząd Oddziału PTTK im. Ziemi Chełmińskiej w Chełmnie, we współpracy z Zespołem Parków Krajobrazowych Chełmińskiego i Nadwiślańskiego. Wybrane obiekty w obrębie twierdzy są miejscem organizowania tematycznych eventów, takich jak "Święto Twierdzy Chełmno" oraz "Złot Militarny Chełmno - Grubno" z udziałem grup rekonstrukcyjnych.

Turystyka przyrodniczo-kulturowa

Atrakcyjność krajobrazu powiatu chełmińskiego znajduje potwierdzenie w objęciu go ochroną w ramach Zespołu Parków Krajobrazowych Chełmińskiego i Nadwiślańskiego. Szczególnymi walorami krajobrazowymi cechuje się krawędziowa strefa Pojezierza Chełmińskiego (wysoczyzna morenowa) opadająca stromo ku szerokiej na tym odcinku dolinie dolnej Wisły (Basen Unisławski w ramach Doliny Fordońskiej). Został on na całej długości zaliczony do obszarów chronionych programem Natura 2000 jako Dolina Dolnej Wisły (kod obszaru PLB040003). Wśród rezerwatów przyrody na terenie mikroregionu w dolinie Wisły wyróżnić można rezerwat Ostrów Panieński, rezerwat Łęgi na Ostrowiu Panieńskim. Natomiast na jej zboczach godne uwagi są zwłaszcza rezerваты chroniące roślinność stepową: Płutowo, Zbocza Płutowskie i Góra św. Wawrzyńca. Należy jednak zwrócić uwagę, że generalnie na terenie regionu mamy od dawna do czynienia z krajobrazem quasi-naturalnym. W szczególności dotyczy to dna doliny dolnej Wisły, które ulegało na przestrzeni setek lat przeobrażeniom związanym z przedsięwzięciami hydrotechnicznymi (prace melioracyjne w obrębie terasy zalewowej prowadzone przez ludność olęderską, regulacja koryta rzeki przez Prusaków i jej obwałowanie). W związku z tym współcześnie mamy tu do czynienia z przenikaniem się komponentów przyrodniczych i antropogenicznych a penetracja terenu prowadzona pod kątem krajobrazu i przyrody zawsze będzie obejmowała pierwiastki dziedzictwa kultury materialnej (zabudowa wiejska, miejsca pamięci narodowej, zabytkowe cmentarze oraz inne obiekty i miejsca). Poznawaniu walorów przyrodniczych, kulturowych i krajobrazowych mikroregionu szczególnie sprzyja gęsta dobrze oznakowanych i opisanych szlaków rowerowych.

Bibliografia:

- Mikos von Rohrscheidt A., 2010, *Turystyka kulturowa. Fenomen, potencjał, perspektywy* (Wyd.2) Wyd. KulTour.pl, Poznań.
Strategia Rozwoju Turystyki Gminy Miasto Chełmno na lata 2014-2020 (Chełmno, 2016)